

Vervreemding tussen leser en skrywer*

Etienne Leroux

In haar brief noem Amanda die vraag of daar nog kommunikasie tussen skrywer en leser is ... of die simbool of die verwysingsveld van die skrywer vir die leser vreemd geword het ... of die esoteriese simbool en verwysingsveld nie dalk noodwendig tot vervreemding kan lei nie.

Ronel Johl, in 'n resensie van Elize Botha se *Oor die Afrikaanse prosa en ander opstelle* stel dit só: "'n Volk wat nie meer sy letterkunde lees nie, gaan nie meer die besprekings lees oor die letterkunde wat hy nie wil lees nie" (*Die Volksblad*, 19 Maart, 1981).

Eintlik kom hierdie vervreemding, "alienation", synde 'n vorm van kranksinnigheid en ontvreemding, en afrokkeling, en verstandsverbysing (volgens definisies in woordeboeke) voor in alle vorms van kunsskepping deur die jare. Ek sal later voorbeelde gee.

Wat ter sake is, is dat ons hier 'n soort taal-etniese bepaling het. Die skrywer word op die gebied van vervreemding getoets na die eise van sy eie taalgroep. Wie is die "volk" in sy taal van wie hy vervreemd is?

Etniese grense is volkekundig. Wat beteken dit?

Verskil ons voorkomste en kultuur só dat ons, ten spyte van die gesamentlike taal, tot verskillende wêreldes behoort? Behoort Afrikaanssprekendes in die R.S.A. tot afsonderlike volke?

Ek betwyfel dit.

Maar, helaas, vanweë die toepassing van die wollerige begrip van apartheid is ek, as skrywer, vervreemd van my "aparte" Afrikaanse leser. Natuurlik is daar 'n vervreemding. My "aparte" leser lees oor die angs van die "witman". Ten spyte van die feit dat angs universeel is tot alle mense wat hulle bedreig voel in hierdie chaotiese wêreld, maak my bydrae 'n deel van slegs 'n blote groepsang.

D.w.s. al skryf ek wat, ek is hokgeslaan en vervreemd van daardie "aparte" leser.

Die *Silbersteins* is onlangs in Noors vertaal en ek het vier resensies gesien: één goedig; één versigtig; en twee vernietigend. In terme van vervreemding die volgende uitsprake:

"Leroux gee geen goeie hoop op verbetering nie. ... Die enigste hoop is die broeiing van ontevredenheid onder die inboorlinge" (*Faedrelandsvennen* — Sept. 1980).

"Ek verkies die inboorlinge se eie mites uit dieselfde geografiese streke. Of Nadine Gordimer se wit oproer..." "Beeld die boek eintlik die ineenstorting van Suid-Afrika uit? Die verdwyning van die Europese beskawing? Ja seker. Maar so gewikkel in sulke ingewikkelde sluiers dat die kontak met die menslike weg bly. En dan is dit nie maklik om die leser se belangstelling te hou nie". (*Bergens Tidende* — Okt. 1980). Kare Stoveland beskou Sewe Dae as 'n swerwing in rassistiese heerlijkheid.

* Hierdie teks en die volgende is voorgedra by die Jaarberaad van die Afrikaanse Skrywersgilde, Gordonsbaai, 2-4 April 1981

Kontak met die leser? Ek het skynbaar fôkol kontak met die mense van die koue noorde. Ek voel vervreemd van my "eie mense" en ek voel ook vervreemd van "vreemde" mense.

Vervreemding tussen leser en skrywer? Wat beteken dit? In die jare vyftig was ek volkome vervreemd van my potensiele leser. Ek kon nie 'n uitgewer kry nie. In die jare sestig was ek ewe veel vervreemd, maar om ander redes. Die metafoor was té esoteries en verwickeld. In die jare sewentig is 'n boek van my verbied op die vooraand van 'n eleksie. Twee jaar daarna is die boek vrygelaat — maar ek weet nog steeds nie of die vervreemding tussen my en die leser uitgewis is nie. Die leser in die straat wens my dikwels geluk dat my boek vrygelaat is; hy koop selfs die boek, en dan sê hy dat dit bô sy vuurmaakplek is. Maar hy is honderd persent bý my, danksy die media. ('n Vluchtige beeld op die kassie; die naam 9.15 in die Afrikaanse program van die S.A.U.K.). 'n Foto in die koerant. Ek stem saam met Ronel Johl: "... maar in hoeverre kan 'n kritikus byvoorbeeld 'n saak beredder wat al tot 'vervreemding' toe versleg het?"

Niemand in dieselfde straat verstaan John Miles nie. En tog word 'n boek van hom verbied.

Hulle mag die boek (*Donderdag of Woensdag*) nie lees nie, terselfdertyd is hulle volgens die wet só vervreemd dat hulle hom as 'n soort anti-Chris beskou. Eén van die beste skrywers in Afrikaans word van sy "volk" vervreem. Ek wil dit tromp-op stel dat enige vorm van sensuur 'n suurdeeg-maak is waar 'n swam bewaar word vir die volgende baksel. Alle daaropvolgende brode is getrou aan die deurlopende gisting. 'n Nuwe brood is haas onmoontlik. (Ek het as kind soet-suurdeeg geken, maar elke brood was tot 'n minder of meerdere mate 'n treffer. Elke brood was 'n skepping. Daar was geen vaste reëls nie.)

Sensuur is vandag die groot kok wat soet-suurdeeg uitwis.

* * *

In die Afrikaanse letterkunde word omtrent alle Le Roux's & Andre's se werke af en toe verbied. By wyse van toegif 'n swartgordel Dan, asook ons Afrikaanse Engelsman, John.

* * *

Let wel, Gerrit Olivier: ek het buite *Tussengebied* altyd téén enige vorm van sensuur by die Skrywersgilde gestem. Soos 'n Amerikaanse lid van die Kongres is my dossier skoon aangaande sensuur.

* * *

Vervreemding tussen skrywer en leser dwarsdeur die wêreld? Kom ons begin by die bekendste voorbeelde: *Finnegans Wake* van James Joyce. Dit was 'n virtuose spel: 'n werklike kragtoer van taalaanwending en 'n literêre eksperiment in ander opsigte ook. Ek dink Joyce het destyds gesê dat as hy agtien jaar aan 'n boek gewerk

het, dan kan die leser ook soveel jaar daaraan spandeer om sy boek te verstaan. Selfs sy *Ulysses* het die handleiding van Edmund Wilson en ander nodig om dit verstaanbaar te maak. (Joseph Campbell en Morton Robinson: *A skeleton to Finnegan's Wake*.) Mens dink aan Robert Graves se *White Goddess*. Mens dink daaraan hoe die *Waste Land* van Eliot destyds onverstaanbaar was totdat die gewone leser by wyse van voetnote sy verwysings begryp het. Daar is talle ander voorbeelde. Hoeveel lesers in Suid-Afrika sal byvoorbeeld Nabokov se *Pale Fire* lees?

Indien die skrywer esoterie met sy verwysings is, sal daar natuurlik 'n vervreemding tussen hom en die leser plaasvind. Maar dit geld net vir 'n groep skrywers. Daar is oorgenoeg ander skrywers wat vir die "volk" verstaanbaar skryf.

En ek probeer nie volgens gehalte hier diskrimineer nie. Elke skrywer het sy reg om sy eie ding te doen.

* * *

Die leser word natuurlik ook vervreem as die skrywer hom skok ten opsigte van sy establishment-opvattinge. Dit is wat die jonger skrywers soos Dan Roodt, André le Roux en ander doen.

Moet die leser eintlik só vertroetel word?

Die skrywer skryf nie vir die héle bevolking nie.

Die skrywer skryf vir 'n denkbeeldige leser wat meegevoel en begrip het. Is dit nie genoeg nie?

Hoekom moet die skrywer hokgeslaan word in terme van die leser? Moet hy gaan vir getalle? Moet hy sy volk sien as die arbiter van sy aanvaarbaarheid?

Dink u dat in enige Westerse land so 'n vraag soos hierdie sou gestel gewees het? Vervreemding? Vir ons swart mede-skrywers in Suid-Afrika is dit miskien belangrik. Hulle durf nie vervreemding bekostig nie. Net soos ons, jare gelede, nie vervreemd kon geword het van ons volkskrywers nie. Die blanke garde se rebelseid destyds (spierwit minus 9%) was ook onaanvaarbaar vir hulle lesers.

* * *

Van Wyk Louw se *Raka* was destyds onverstaanbaar. Nou word dit vir skole voorgeskryf. In die tyd van Verwoerd is sy *Pluimsaad* as volksvreemd deur Sy Edele genoem.

* * *

Hoe word 'n leser vandag van sy skrywers vervreem? (Ek bedoel, behalwe esoteriese verwysings).

Die leser voel dat geweld, seks, radikale linkse politiek en smerige woorde tot vervreemding lei.

Na aanleiding van 'n Spaanse grappie in die jare van Franco, wil ek 'n moontlike sin in 'n roman bedink wat die boek van die volk sal vervreem

in terme van geweld, seks, radikale linkse politieke neigings en smerige woorde, asook seksuele afwykings.

Die onderwyser vat sy lat en slaan die skoolmeisie se stert bloedrooi.

Daar het u dit: Seks, geweld, seksuele afwyking, smerige woord, en politiek.

Soos u weet is ek nie eintlik een wat 'n skrywer se taak in 'n groepsverband sien nie. In antwoord op 'n bedenking wat gisteraand ook tot my gerig is — ek kies nie 'n tema nie; die tema kies my. Ek probeer myself as 'n vryburger beskou in 'n wêreld wat maar té geneigd is om die skrywers in die lokette van burokratiese kelders te plaas. Ek voel myself nie as 'n slaaf van die taal of 'n redder van 'n politieke gemeenskap nie. Ek vra soos Peter Snyders: 'n bietjie musiek, 'n bietjie taal. Wie die hél gaan ons medium bepaal?

Die formulering van 'n skrywer se taak, die nuanses van vervreemding, die godsplichtigheid altesame maak selfs 'n jong skrywer 'n siek ou man.

Ou kraker

Peter Louw

In die begin het ek beweer
agter alles lê 'n kluis
om opnuut te bestudeer —
en ingebreek, van huis tot huis.

Vandag weet ek wel weinig meer;
in die kamer die geruis
van koelkas, en die ver verkeer.
Deesdae bly ek tuis.

Die nag

Skemering staan voor die stad;
die deeleienaar eis sy domein
en verklaar dat, voor sy oormag,
alle weerstand sal verdwyn.

Die gordyn flap soos 'n mantel
terwyl die kamer kouer word
en ek wag met wye oë
vir die dag om te verskyn.